

Таццяна Пладунова

АКТУАЛІЗАЦЫЯ ЭТНАФАНІЧНЫХ ТРАДЫЦІЙ КАЛЯНДАРНА-АБРАДАВАГА ЦЫКЛА Ў СУЧАСНАЙ КУЛЬТУРНАЙ ПРАСТОРЫ

Якасная рэпрэзентацыя каранёвай беларускай культуры – адна з важных і складаных задач па забеспячэнні этнакультурнага працэсу ва ўмовах глабалізацыі. Вопыт педагогічнай практикі выкладчыкаў спецыялізацыі «Этнафоназнаўства» па засваенні этнафоніі [*1] Беларусі і ўкараненні яе ў вучэбна-выхаваўчы працэс дазваляе зрабіць пэўныя высновы.

Пераемнасць беларускай этнафоніі ажыццяўляецца аматарскімі фальклорнымі гуртамі шляхам актуалізацыі каляндарна-абрадавых свят, што адкрыла перспектывы ўвядзення іх у кантэкст сучаснай культуры ў якасці эстэтычна пераасэнсаванай традыцыі. Падчас сваёй педагогічнай дзейнасці мы сумесна з педагогамі-лідэрамі дзіцячых і маладзёжных гуртоў неаднаразова праводзілі святочныя імпрэзы і фальклорныя фестывалі ў сістэме пазашкольнага выхавання і ВНУ. Назапашаны досвед у галіне мастацка-практычнай фалькларыстыкі [*2] быў абагульнены, і яго вынікам з'явілася распрацоўка методыкі па засваенні каляндарна-абрадавых свят сучаснікамі.

Задачай правядзення каляндарна-абрадавых свят ва урбанізаваных умовах, на наш погляд, з'яўляецца пагулярызацыя найважнейшай формы творчай камунікацыі – народнай песні, своеасаблівай квінтэсценцыі абраду. Апошняя і сёння здольна ажыццяўіць адну з галоўных сваіх функцый – дэманстрацыю жыццёвых сіл грамадства і еднасці з прыродай.

Апантанасць аўтара як педагога ідэяй мастацкага рэканструйвання каляндарна-абрадавых свят сугучна эстэтычнай канцепцыі засваення фальклору філосафа У. М. Конана, які заклікае этнапедагогаў актуалізаваць фальклорную спадчыну метадамі *мастацка-практычнай фалькларыстыкі*, тэарэтычна і метадычна распрацаўваць іх. Згодна з нашай канцепцыяй, пераемнасць фальклорнага мастацтва ва ўмовах згасання жывой традыцыі павінна адбывацца ў рэчышчы ўвядзення класічных відаў народнай творчасці як развітай мастацкай сістэмы ў кантэкст сучаснай культуры. У творчым працэсе іх актуалізацыі магчыма выкарыстоўваць не толькі захаваныя ў побыце і народнай памяці фрагменты вуснай і візуальнай творчасці (абрады, харэаграфія, музыка), але ўвесы корпус запісаных

і дэпаніраваных твораў фальклору з улікам іх нацыянальнай самабытнасці і рэгіянальных варыянтаў [2, 483].

З 2004 г. у рамках спецыялізацыі «Этнафоназнаўства» аўтарам распрацоўвалася методыка мастацкага рэканструявання каляндарных абрадаў на рэгіянальным матэрыяле. Яе ідэя – прапаганда максімальна набліжаных да аўтэнтычнага арыгінала святочна-абрадавых форм. Ва ўмовах гарадской рэканструкцыі непазбежны элементы мастацтва пераасэнсвання, аднак яны маюць на мэце падкрэсліць сэнсавую асаблівасці абрадавага свята, не парушаючы нормаў народнай этыкі і эстэтыкі і пакідаючы выкананіцам месца для імправізацыі.

На этапе мастацкага рэканструявання свята неабходна распрацаваць *абрадавую карту* з пазначэннем асноўных кампанентаў яго адпраўлення. У яе выбудове мы абапіраемся на класіфікацыю песенных тэкстаў вывучаемага свята, а таксама на методыку даследавання абрадаў расійскіх даследчыкаў М. І. і С. М. Талстых, якія ўяўлялі абрадавую дзею як сукупнасць раўназначных функцыянальна-семантычны кодаў [3, 370-385]. Паводле высноў даследчыкаў, архітэктоніка гэтых кодаў выбудоўваецца наступным чынам: тэмпаральны код – час правядзення абраду (свята); актыянальны код – паслядоўнасць абрадавых дзей (рытуал); лакатыўны код – месца правядзення абраду (свята); персанальны код – кола ўдзельнікаў, наяўнасць маскіраваных персанажаў; атрыбутыўны код – выкарыстанне абрадавых атрыбутаў, адзення, маскіравання; музычны код – тыповыя напевы з адмысловымі этнафанічнымі прыкметамі і гукаідэал інструментальнай этнафоніі; вербалъны – наяўнасць заклікаў, замоў, зычэнняў у абраадзе.

Ва ўмовах Беларусі распрацаваная абрадавая карта можа быць раскімандавана этнапедагогам, кіраунікам аматарскіх фальклорных калектываў, культарганізаторам для даследавання і сістэматyzациі абрадавых кампанентаў свят з мэтай іх мастацкага рэканструявання.

Абрадавая карта свята ў рэгіёне (вёсцы)

Актыянальны код	Тэмпаральны код	Лакатыўны код	Персанальны код	Атрыбутыўны код	Музычна-вербалъны код	Музычна-інструментальны код	Пластычны код

Музычна-вербальны код раскрывае функцыянальна-тэматычны змест абрадавых песенъ, аднак іх этнафанічныя праявы ў дадзенай карце немагчыма акрэсліць па наступнай прычыне. Вакальная этнафонія абраду прадстаўлена так званымі «тыпавымі напевамі». Хоць этнамузыколагі розных еўрапейскіх школ вызначаюць іх парознаму, але адноўкава акрэсліваюць функцыянальнае прызначэнне тыпавых напеваў: у народнай свядомасці яны выступаюць як гукавы сімвал абраду, выяўляючы яго нарматыўна-рэгламентуючу і знакава-апазнавальнную ролю ў традыцыйным грамадскім жыцці. Абрадавыя тыпавыя напевы тым ці іншым «голосам» апавяшчаюць пра змену сезоннасці, працоўнай актыўнасці, жыццёвых цыклаў чалавека. Тоё ці іншае свята ў адной вёсцы можа «гучыць» на тры-пяць тыпавых напеваў, і ўсе яны ўяўляюць своеасаблівы гукавы пашпарт абраду, праходзяць скразнымі промнямі праз яго дзеі, «апываючы» актыянальныя коды свята. За адной мелодыяй (тыпавым напевам) замацавана некалькі песенных тэкстаў, розных па функцыянальным змесце, але агульных па мэтавым абрадавым прызначэнні.

Пры складанні рэгіянальнай абрадавай карты паводле праланаванага ўзору неабходна ўлічыць гэтыя моманты і зрабіць аўдыё (нотны) дадатак сістэматызацыі тыпавых напеваў па прынцыпу «Напеў 1», «Напеў 2» і г. д. альбо, па народнай тэрміналогіі, «Голос» 1, «Голос» 2 і г. д.) з дапасаванымі да іх песеннымі тэкстамі і этнафанічнымі заувагамі – пазначэннем тэмбрава-дынамічных, артыкуляцыйных асаблівасцей спеваў, характеристу (тыпаў) голасавядзення і да. т. п.

З улікам усяго вышэйадзначанага намі была распрацавана програма мастацкай рэканструкцыі календарна-абрадавага свята на дакументальнай аснове, якая складаецца з пэўных этапаў.

Даследчы этап

1. Тэарэтычны аналіз абрадавай традыцыі і яе рэгіянальных адметнасцей.
2. Збор і пашпартызацыя фольклорнага матэрыялу.
3. Сістэматызацыя фольклорнага матэрыялу паводле прыведзенай вышэй абрадавай карты.
4. Расшыфроўка, сістэматызацыя тыпавых напеваў і дапасаваных да іх песенных тэкстаў.

Арганізацыйна-методычны этап

1. Афармленне падабраных этнафанічных і танцевальных-агульнявых узораў у рабочы нотны зборнік альбо ў фанатэку (напрыклад, «Калядны спеўнік рэгіёна (вёскі)»).

2. Складанне сцэнарыя паводле акцыянальных кодаў абрадавага свята з больш дэталёвым пазначэннем руху абрадавых падзеяў і асобных момантаў свята, часу і месца іх правядзення, кола ўдзельнікаў і завадатараў свята, абрадавых персанажаў, маскіравання і атрыбутыкі, зместу прымеркаванай да свята рэкрэацыйна-забаўляльной часткі. Рэжысёрскае вырашэнне кожнага з эпізодаў свята.

Вучэбна-рэпетыцыйны этап

1. Фарміраванне спеўных гуртоў – ілюстратараў этнафоніі абрадавага рэгіёна (фальклорныя калектывы ўстаноў культуры і адукацыі, мясцовыя жыхары вёскі, горада).

2. Развучванне з імі песень, гульняў і танцаў з рабочага «Спеўніка».

Прэзентацыйна-творчы этап

Адпраўленне абрадавага свята ў натуральных умовах бытавання адпаведна традыцыйнаму часу кожнай абрадавай падзеі, уключэнне ў святочнае дзейства ўсіх прысутных.

Аналітычны этап

Аналіз зробленай мастацка-фалькларыстычнай працы, яе дакументаванне і архівацыя.

На аснове гэтай методыкі абрадавае свята магчыма адаптаваць пад рэгіональнае (міжрэгіональнае) ці агульнанацыянальнае – шляхам вылучэння асобных абрадавых этапаў і падбору да іх песенных узору (адпаведна мэце правядзення свята). Па дадзенай методыцы студэнты першага набору спецыялізацыі «Этнафоназнаўства» ажыццяўлі дыпломныя праекты «Купалле на Полаччыне», «Купалле на Віцебскім Падзвінні», «Беларускае Купалле на фестывалі «Берагіня» ў вёсцы Ракаў Валожынскага раёна і на V Міжнародным фестывалі фальклорнага мастацтва «Берагіня» у г. п. Акцябрскі Гомельскай вобласці [2, 260].

Напрыканцы хацелася б выказаць надзею, што, нягледзячы на паступовае і, на жаль, аб'ектыўнае затуханне традыцыйнай культуры ў аўтэнтычных формах яе бытавання, назапашаныя мастацкія каштоўнасці магчыма вывучаць сёння шляхам уключанага назірання альбо на аснове архіўных фалькларыстычных крыніц, па-мастацку пераасэнсоўваць іх і актуалізаваць у другасных формах фальклору – сіламі сучасных фальклорных гуртоў.

Заўвагі

*1. Тэрмін «этнафонія» прапанаваны украінскім этнамузыколагам К. В. Квіткам у дачыненні да этнічнай спецыфікі тэмбравых асаблівасцей гуку, манеры выканання і асаблівасцей фразіроўкі ў народных спевах [1, 71]. Як раздзел этнамузыкалогіі, этнафоназнаўства разглядае традыцыйны гукаідэал як інтанацыйна-тэмбравую мадэль музычнай традыцыйнай рэгіёна (арэала), даследуе яе сесцыфічныя характеристыкі: тэмбр, гукавышыннасць, дынаміку, спосабы гукавымання і фразіроўкі, тыпы голасавядзення, дыхальныя тэхнікі па разліку акустичнага сігналу, сваесаблівасць інтанацыі, варыятыўнасць супадзя галасоў ў ансамблі.

*2. Этнакультурны праект «Па святых "Сонечнага крыжа"» па актуалізацыі календарна-абрадавых традыцый быў распачаты ў 1997 годзе супрацоўнікамі лабаратарыі фальклору Нацыянальнага цэнтра творчасці дзяяцей і моладзі В. Каляцэм і Т. Пладуновай з мэтай выбудовы *мадэлі этнакультурнага выхавання* ўдзельнікаў дзіцячых і маладзёжных фальклорных калектываў пазашкольных устаноў выхавання на аснове цыклічнасці беларускага народнага календара, рухомыя святы і прысвяткі якога ўтрымліваюць два яго стабільныя стрыжні – летні і зімовы сонцаварот (Купалле/Каляды), веснавое і восеньскае раўнадзенства (Гуканне вясны, Вялікдзень/Багач). Штогод, пачынаючы з 1998 г., а з 2003 г. сумесна з БДУ культуры і мастацтваў, лабаратарыя фальклору (з 2003 па 2009 гг. аддзел народных мастацкіх рамёстваў і фальклору НІЦМТДМ) праводзіла шэраг гарадскіх і рэспубліканскіх этнакультурных мерапрыемстваў адпаведна пэўнай календарна-абрадавай святочнай кропцы «Сонечнага крыжа»: «Гуканне вясны на ўзгорках Мінска» 03.1998; «Каляды ў НЦЦ» 01.1999; «Юр'я ў Тальцы» 04.1999 (сумесна з Талькаўскай СІШ Мінскага раёна); «Купалле ў Вязынцы» 06.2000-2009; танцевальна-гульнявыя вечарыны для дзяяцей і моладзі ў дыска-клубах г. Мінска («Надыход вясны» 03.2001, «Доўгі танок» 06.2001, «У абдымках сонца» 09.2001, «Кола да "крывых вечароў"» 01.2002, 2003, «Павада» 04.2002, 2003, «За Марцінаў дом» 11.2005, «Лё» 03.2006, «Крывы танок» у «Стэпе» 05.2007, «Дуды Юр'я зімовага» 12.2007); фальклорная летнікі ў НДАЛ «Зубраня» (рэспубліканскія фестывальныя святы «Купалле па-над Нараччу» 06.2002, «Свята традыцыйна-побытавага танца» 06.2003, «Гуканне вясны на беразе Нарачы» 05.2004); Рэспубліканскі фестываль дзіцячых фальклорных калектываў «Калядны фэст» 01.2005; гарадскія святы «Гуканне вясны на Свіслочы» 04.2005, «Юр'я ў Парку Горкага» 04.2006, «Зялёныя святкі ў Мінску» 05.2007; «Масленіца» у вёсцы Строчыцы 03.2008; «Купалле на фестывалі «Берагіня» 06.2008; «Калядны фэст» 01.2010.

Літаратура

1. Квітка К. Избранные труды : в 2 т. Т. 2. М., 1973.
2. Конан У. М. Выбранае / уклад. М. А. Козенкі; прадм. М. А. Козенкі. Мінск, 2009. (Выдатныя постасці Беларусі).
3. Купалле на «Берагіні»// Берагіня: Пяты Рэспубліканскі фестываль фальклорнага мастацтва (2006 – 2008) / укл. М. А. Козенка. Мінск, 2008.

4. Толстой Н. И., Толстая С. М. К реконструкции древнеславянской духовной культуры (лингво- и этнографический аспект) // Славянское языкознание / VIII Междунар. съезд славистов, Загреб-Любляна, сент. 1978 г. М., 1978.